

УДК 343.985

Стратегия В.М.

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В КОНТЕКСТІ ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИХ ЗНАТЬ

Дана робота характеризує пізнавальну діяльність слідчого у процесі розслідування злочинів. Автор розкриває поняття та зміст пізнавальної діяльності слідчого, формулює структуру такої діяльності слідчого та інших осіб.

Ключові слова: пізнання, епістемологія, гносеологія, істинність, достовірність, раціональність, інформація, доказування.

Проблеми пізнання досліджує розділ філософії (або філософська наука) під назвою "гносеологія" (давньогрец. "гносис" – пізнання; "логос" – учення, наука). Інколи цей розділ філософії іменують "епістемологія" (давньогрец. "епістема" – знання, наука; "логос" – учення), але здебільшого епістемологію розглядають як теорію знання, або як дослідження лише наукового знання. Необхідно зауважити, що гносеологія була більше характерною для часів класичної філософії, оскільки розглядала пізнання з позиції відстороненого спостереження, а епістемологія – це більше явище неklasичної філософії. Для нашої філософської традиції епістемологічні студії не були характерними, проте сьогодні саме епістемологія виходить на перший план в дослідженні проблем знання та пізнання. Тому в даному розділі враховуються, як традиційні для нашої філософії гносеологічні підходи, так і нові віяння, пов'язані із епістемологією.

Філософське трактування цього поняття виходить із цілісного розуміння предметної діяльності, як органічної єдності її форм: чуттєвої, теоретичної і практичної. Ця цілісність втілюється у поняття практики, що поєднує й включає в себе різноманітні форми людської діяльності. Загальна структура діяльності включає мету, засіб, результат та сам процес. Дана концепція стала початковою методологічною базою для ряду спеціальних наук в тому числі юридичних.

Для розуміння пізнавальної діяльності слідчого в кримінально-процесуальному судочинстві необхідно визначитись стосовно змісту вихідних положень та понять.

Ми розглянули, як формувались основні поняття [1], методи та загальна характеристика опосередкованого і безпосереднього в діяльності слідчого [2], (в тому числі моделювання під час розслідування злочинів, його сутність і види) [3], характеристика знань досягаємих в процесі розслідування, ймовірність та достовірність, істина і їх основні характеристики. Проте, як зазначає один із розробників пізнавальної діяльності І.М. Лузгін, наукове пізнання історично розвивається за рахунок збільшення інформації та розширення можливостей проникнення в сутність явищ [4], це в повній мірі відноситься і до пізнавальної діяльності слідчого, адже з розвитком інституту досудового розслідування, технічних та наукових досягнень, внесення змін до закону, ми отримуємо нові теоретичні обґрунтування які і є стимулом до перегляду та вдосконалення пізнавальної діяльності слідчого, а інколи і безпосередньою її основою.

Науково-технічні засоби та прийоми розширюють та поглиблюють пізнавальні можливості слідчого, гарантуючи при правильному використанні цих засобів та методів об'єктивне встановлення фактів.

Кожне дослідження час від часу потребує, від того хто його здійснює, пошуку нових термінів, завдяки яким він прагне зробити предмет свого дослідження більш зрозумілим. Проте введення нових термінів, постулатів у дослідженні є малоефективним. Звичайно, при цьому слід розуміти, що введення нових термінів повинно насправді бути продиктоване внутрішньою логікою, потребою дослідження, щоб дійсно не створювати нових сутностей, поява яких може бути пояснена лише марнословством дослідника [5, с. 25].

Ми сьогодні розглядаючи поняття пізнавальної діяльності слідчого перш за все звертаємо увагу на те, що нами не ставиться за мету звести його специфіку до чисто словесних маніпуляцій з термінами.

Аналізуючи історичні шляхи розвитку поняття пізнавальної діяльності слідчого ми спостерігали, що науковці трактують її по різному. Наприклад, І.І. Котюк аналізуючи понятійні терміни з словників [6] зазначає, пізнання це процес відображення та інформації. Оскільки вони існують у взаємодії і є користувач (суб'єкт) при цьому інформація може бути актуалізованою (сприйнятою суб'єктом пізнання) і потенційною (та яка чекає на актуалізацію). Тому на думку автора пізнання є офіційним процесом доказування для всіх, а для себе передбачає можливість оперування процесуально не закріпленою інформацією і виключає можливість використання її як доказів. Таким чином пізнання – це відображення дійсності у свідомості, а доказування це – відображення дійсності не тільки у свідомості але і процесуальних джерелах [7, с. 22-23].

Пізнання обставин злочину, на відміну від пізнання в інших сферах людської діяльності, відбувається за специфічною формою доказування [8, с. 29-31]. Отже у правовій літературі сформувалася та затвердилася думка про доказування, як специфічний вид пізнання [9, с. 96; 10, с. 20; 11, с. 5].

У той же час в кримінально-процесуальній науці зустрічаються спроби розмежувати ці поняття за терміновою ознакою, представивши їх якісно різними формами, що змінюються послідовно, хоча і виконуються одним суб'єктом розслідування [12, с. 18; 13, с. 19-21].

Так, І.М.Лузгін писав про те, що пізнання в широкому розумінні слова являє собою процес отримання знань про певні предмети або явища, а доказування – це обґрунтування визначених положень, створення умов для пізнання тих самих об'єктів іншими особами [4, с. 21-22]. Відсутність у наведеній позиції позначки про невід'ємність доказування та отримання знань дає підставу припускати, що спочатку слідчий здійснює пізнання, а вже потім – доказування.

Характеризуючи співвідношення понять доказування та пізнання, ми зазначаємо, що пізнання й доказування, як правильно відмічає В.С.Джатієв, – різні види раціональної діяльності. Пізнання – це діяльність “для себе”, а доказування – “для адресату”. Метою пізнання є отримання знання, а метою доказування – переконання адресата у будь-чому [14, с. 5]. Тому не треба вважати, що пізнання й доказування у кримінальній справі є тотожними поняттями [15, с. 22]. Доказування завжди знаходилось в центрі дискусій і складало фундаментальний цикл (розділ) кримінального процесу. Після розбудови республіканського законодавства (1958-1961 рр.) відбулось досить багато значних змін в основних інститутах доказового права. У 2001 році після так званої малої реформи кримінально-процесуального законодавства України знову було

внесено зміни, які дещо розширили пізнавальні можливості слідчого (до ст.174 КПК внесено впізнання поза візуальним спостереженням) [16].

Проте не можна забувати, що кримінально-процесуальна діяльність є один із видів соціальної діяльності і має пізнавальний характер. Розслідуючи і вирішуючи кримінальні справи, органи досудового розслідування та судової влади з метою прийняття по них правильного і обґрунтованого рішення прагнуть відновити достовірну картину минулої події, пізнати усі її обставини та факти, встановити істину. Досягнення останньої здійснюється за допомогою кримінально-процесуального доказування. Це свідчить про те, що за своєю гносеологічною суттю доказування, яке пронизує усю кримінально-процесуальну діяльність, теж має пізнавальний характер. Діяльність у широкому значенні слова – це усякого роду практична активність, що спрямована на досягнення певної мети. У тлумачних словниках це поняття інтерпретують, як спосіб буття людини у світі, її здатність вносити зміни в дійсність [17, с. 323].

Ми вважаємо, що пізнання – це частина кримінально-процесуального доказування. Воно включає в себе майже усі складові частини процесу доказування, за винятком посвідчувального моменту. При цьому усі посадові особи, що проводять пізнавальну діяльність у кримінальному процесі, перетворюють “факти в собі” у “факти для усіх” [18, с. 166]. Це досягається шляхом застосування надійних засобів отримання знань, у тому числі, тих, які засновані на новітніх досягненнях науки і техніки. Тому і виникає питання про істинність та достовірність [19, с. 92].

Насамперед істина — це якісна характеристика людських інтелектуальних побудов, а не реальності. Але, крім того, істина — це не картина реальності в людському розумінні, а складне процесуальне розумове утворення, яке дає змогу констатувати наявне, виявляти суттєве та пересвідчуватись у можливостях знання. Дії слідчого у складних ситуаціях пізнання переважно пов’язані з його розумовою діяльністю: здатністю до творчого мислення, уявою, судженням та евристикою. Велику роль при цьому відіграють його природні дані.

У сучасній гносеології істина постає у вигляді процесу, в якому слідчий, використовуючи складники знання та пізнання, створює виправдані, сталі інтелектуальні інструменти та засоби своєї пізнавальної діяльності. Знання слідчого, його теоретичний та практичний рівень підготовки мають різні форми свого якісного наближення до істини.

У найзагальнішому розумінні пізнання постає як процес взаємодії свідомості та дійсності, такий процес відбувається і з слідчим в процесі розкриття та розслідування злочину. Але результатом такої взаємодії можуть бути враження, почуття, певні емоції. І хоча вони також можуть бути елементами пізнання, усе ж до останнього ми відносимо таку взаємодію свідомості й дійсності, унаслідок якої у свідомості вибудовуються образи, інтелектуальні моделі та конструкції, які дають змогу людині поліпшувати свої стосунки з дійсністю, а слідчому робити свої дії оптимальнішими або ефективнішими, збільшувати свої можливості та передбачати наслідки. При осмисленні наведеного розуміння пізнання важливо звернути увагу на те, що реально здійснює пізнання не свідомість сама по собі, не мозок, а людина. Цей момент входить у поняття об’єкта та суб’єкта, як вихідні поняття гносеології.

Суб’єкт пізнання – це людина, що постає вихідним пунктом життєвої та пізнавальної активності, що здобуває знання, вибудовує теорії та концепції, зберігає та історично передає їх новим поколінням (у нашому випадку це органи і посадові особи

на які законом покладено обов'язок вести кримінальний процес та залучати до нього інших учасників).

Об'єкт пізнання – фрагмент (частина) будь-якої реальності (природної, соціальної, суб'єктивної, розумової, душевної та ін.), який не збігається у цей момент з інтелектом, що пізнає, та на який спрямована пізнавальна активність (у дослідженні це злочинець, подія злочину з витікаючими наслідками).

Таке розуміння суб'єкта та об'єкта засвідчує:

по-перше, що об'єктом пізнання може бути будь-що, тому пізнання може здійснюватись і по відношенню до такого соціального зла, як злочин;

по-друге, що суб'єкт та об'єкт співвідносні: об'єкт набуває характеристик саме об'єкта лише у відношенні до певного суб'єкта, тоді як останній виявляє себе лише через дію на певний об'єкт.

Мало того, сучасна гносеологія (та особливо - епістемологія) розглядає їх як узагалі невіддільні. Отже, об'єктом може ставати лише те, що виявляється як окрема особлива реальність у полі активної діяльності суб'єкта; при тому об'єкт постає як похідне від суб'єкта і навіть, як його елемент. З іншого боку, можна розглядати самого суб'єкта, як елемент об'єкта: природа – єдиний об'єкт, а людина як частина природи є елементом об'єкта. Названі нібито протилежні виявлення суб'єкта та об'єкта ми повинні спробувати зрозуміти як єдиний процес, де разом із зростанням меж та горизонтів людської активності зростає, стає складнішим і предметно насиченішим об'єктний обсяг її життєдіяльності. В цьому сенсі пізнання постає як процес вичерпування за допомогою предметних визначень змісту об'єктів пізнання та діяльності. Сучасні гносеологія та епістемологія вважають, що поняття пізнання має принаймні три основні змістові акценти:

1. Процес здобування знань, створення образів, моделей, теорій реальності (це інформативний аспект пізнання). Пізніше ми звернемо детальніше на це увагу при розкритті пізнавальних можливостей слідчого під час висунення версій та їх перевірки, інформаційному забезпеченні пізнавальної діяльності слідчого.

2. Прагнення оволодіти реальністю, проникнути в її приховані підвалини (це активістський або вольовий аспект пізнання), проведення ряду слідчих дій, де звернемо увагу на те, що слідча дія є окремим методом пізнання під час розслідування злочинів.

3. Бажання досягти результату (це смисловий аспект пізнання), тобто розкрити злочин.

Таке багатогранне розуміння пізнання допомагає нам висвітлити й питання про можливість людського пізнання, а саме пізнавальної діяльності слідчого.

Отже, можна зробити висновок, що пізнання у своїй дійсності постає як багатогранний та складний процес, в якому знаходять своє виявлення як духовні здібності людини, так і її найважливіші життєві зацікавлення. Образ предмета, будь-якої речі, є одночасно і об'єктивним, незалежним від людини, і суб'єктивним, залежним від неї, від її відчуттів, так як за джерелом образ предмета – об'єктивний, а за формою – суб'єктивний, притаманний лише людині.

Людина є суб'єктом пізнання, вона з'ясовує сутність речей, виділяє їх загальні ознаки і багато, що залежить від її інтелекту. Тому суб'єктивний момент у пізнанні має, безумовно важливе значення.

Пізнання, з одного боку, як пізнання світу – безмежне. З іншого боку, воно має певні межі, оскільки такі межі мають конкретні речі. Якщо ж в процесі пізнання цю

складність і суперечливість не враховувати, перебільшувати або недооцінювати ту чи іншу його сторону, то неминучі заблудження, неадекватне відображення дійсності. Пізнавальна діяльність слідчого обмежена процесуальною формою, слідчий не може проводити слідчі або інші дії, які не передбачені законом. Це свідчить про те, що гносеологія за своєю сутністю і природою не може не бути діалектикою, не може не враховувати її вимоги, принципи, закони і категорії, котрі екстраполюються і на процес пізнання. Співвідношення доказування і пізнання, які розглядаються у кримінальному процесі як відокремлені в часі операції що змінюють одна одну, не відповідають реальному стану речей і вихідним положенням гносеології.

Пізнавальна діяльність слідчого спирається на комплекс наукових засад. У значній своїй частині вони представлені у вигляді системи науково обґрунтованих, випробуваних на практиці положень науки кримінально-процесуального циклу. Оскільки філософські твердження мають важливе життєве значення, то виникає питання про їх обґрунтованість, виправданість, надійність, тобто про джерела та підвалини наших знань. Пізнання постає різноманітним, виявляючим себе в різних видах, але разом усі вони дають можливість побачити, що до пізнавальної діяльності залучені всі сили та здібності людини (почуття, емоції, розум, інтуїція, тощо.).

Пізнавальна діяльність слідчого буде істинною лише за умови органічної єдності емпіричного та раціонального пізнання на основі практики.

Структура пізнавальної діяльності слідчого під час розслідування злочинів складається з :

Отримання інформації про подію (при цьому здійснюються перевірочні дії). Питання про спрямованість та змістовну сторону реалізації завдань пізнавальної діяльності слідчого залежать від того, на якому етапі вони реалізуються, а також від характеру і змісту вихідної (початкової) для даного етапу інформації.

Встановлення типовості розслідуваної події, актуалізація визначеного ним комплексу криміналістично-значимої інформації. Чим більш типовіша ситуація тим більше значення набирає дедукція, а при появі специфічних ознак – індукція.

Отримання криміналістично-значимої інформації:

встановлення явних та замаскованих джерел інформації;

процесуальне закріплення кримінально-релевантної інформації;

робота з кримінально-обліковою інформацією;

призначення криміналістичних експертів.

Попередня систематизація інформації. Формування найбільш вірогідної інформаційної моделі розслідуваної події.

Емпіричне дослідження моделі розслідуваного злочину (отримання доказів шляхом проведення слідчих та оперативно-розшукових дій)

Формування достовірно-інформаційної моделі розслідуваної події.

Підсумкова оцінка розслідування, прийняття слідчого рішення.

Список використаних джерел та література:

1. Див.: Лузгин И.М. Расследование как процесс познания. – М., Высшая школа МВД СССР. – 1969.; Домбровский Р. Г. Познание и доказывание в расследовании преступлений. – Киев, 1990; Котюк І.І. Теорія судового пізнання. : Монографія. – К., 2006. – 435 с.
2. Грошовий Ю.М. Докази і доказування у кримінальному процесі. – Х., 2007. – 257 с.
3. Див.: Лукашевич В.Г., Стратонов В.М. Відтворення обстановки і обставин події як метод пізнання під час розслідування злочинів. – Х. – 2004, с. 154.; Юнацький О.В. Криміналістичне

- моделювання пізнавальної діяльності слідчого. Дис. ... канд. юрид. наук. – Запоріжжя, 2004 рік. – 201 с.
4. Лузгин И.М. Расследование как процесс познания. – М., Высшая школа МВД СССР. – 1969.
 5. Федорченко Ю. Проблемы субстанцивації конституентів та ідеї розуму. – Філософська думка, 2006. №1. – С.25.
 6. Див.: Кондаков Н.И. Логический словарь справ очник. – М., 1975; Советский энциклопедический словарь. – 1979. – С.1035.
 7. Котюк І.І. Теорія судового пізнання. : Монографія. – К., 2006. – С.22.
 8. Бедняков Д.И. Непроцессуальная информация и расследование преступлений. – М., 1991. – 208 с.
 9. Белкин Р.С. Собрание, исследование и оценка доказательств: Сущность и методы. – М.: Наука, 1966. – 295 с.
 10. Шейфер С.А. Собрание доказательств в советском уголовном процессе. – Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 1986. – 171 с.
 11. Кокорев Л.Д., Кузнецов Н.П. Уголовный процесс: доказательства и доказывание.— Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1995.— 268 с.
 12. Соловьев А.Б. Процессуальные вопросы установления истины на предварительном следствии: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Киев, 1969. – 44 с.
 13. Домбровский Р.Г. Логика и теория судебных доказательств // Оптимизация расследования преступления. – Иркутск, 1982. – С.17-21.
 14. Джатиев В.С. Общая методология и современные проблемы обвинения и защиты по уголовным делам: Автореф. дис. ... доктора юрид. наук. – Владикавказ, 1995. – 41 с.
 15. Рыжаков А.П. Уголовно-процессуальное доказывание: понятие и средства. – М.: Филинь, 1997. – 416 с.
 16. Закони України від 21. 06. 2001р. № 2533 – III та № 2670 – III від 12. 07. 2001р. “Про внесення змін до кримінально-процесуального кодексу”.
 17. Українська Радянська Енциклопедія у 12 т. – К.: УРЕ Фітогармони, 1985. – Т.3. – 581 с.
 18. Копнин П.В. Диалектика, логика, наука. – М.: Наука, 1973. – 311 с.
 19. Эйман А.А. Соотношение истины и достоверности в уголовном процессе // Сов. Государство и право. – 1966. - № 6. – С.92.

Стратонов В.М. Понятие и содержание познавательной деятельности следователя во время расследования преступлений в контексте эпистемологических знаний.

Работа характеризует познавательную деятельность следователя в процессе раскрытия и расследования преступлений. Раскрыто понятие, предмет и содержание познавательной деятельности следователя. Сформулирована структура познавательной деятельности следователя и лиц, производящих дознание.

Ключевые слова: познание, эпистемология, гносеология, истинность, достоверность, рациональность, информация, досказывание.

Stratonov V.M. Concept and maintenance of cognitive activity of investigator during investigation of crimes in the context of epistemological knowledges.

Work characterizes cognitive activity of investigator in the process of opening and investigation of crimes. A concept, object and maintenance of cognitive activity of investigator, is exposed. The structure of cognitive activity of investigator and persons, productive an inquest is formulated.

Key words: cognition, epistemology, gnosiology, truth, authenticity, rationality, information, finishing telling.

Надійшла до редакції 28.10.208 р.